

- Rijeka
(1530. i 1535. god.)

36

Dr ĐORĐE MILOVIĆ

**KRIVOTVORENJA RAZNIH VRSTA U SVJETLU (KRIVIČNOG)
STATUTARNOG PRAVA GRADA RIJEKE XVI STOLJEĆA**

1.6

- I - Rijeka statut (1530. god.)

- Artaš _____
- II - _____
- III - _____
- IV - _____
- V - _____
- VI - _____
- VII - _____
- VIII - _____

Delikti kojima ćemo se u ovom radu pozabaviti regulirani su krivičnopравnim propisima III knjige Riječkog statuta iz 1530 («*Liber tertius criminalium causarum, sive tertia collatio*«).¹ Naravno, svi ovi propisi nisu sadržani na jednom mjestu, autor statuta nije ih klasificirao niti im je dao nazive. Da bismo ovu interesantnu materiju mogli izložiti i što bolje obraditi, kako s gledišta povijesnopravnog tako i s gledišta krivičnopravnog, morali smo je prethodno grupirati, izvršiti adekvatnu klasifikaciju i dati odvojene nazive svim deliktima koje posebno obrađujemo (naravno, stvarajući ove nazive delikata prema sadržaju propisa koji o njima govore). Za ovo i za čitavu obradu problema koje u ovom radu tretiramo služili smo se statutarnim propisima četiriju posebnih rubrika lib. III Statuta, i to: rub. 35. pod naslovom: «*Qui scienter fecerit aliquod falsum instrumentum, vell illud produxerit in iudicio, et similiter falsos testes, quomodo puniatur*»; rub. 37. pod naslovom: «*De falsa moneta, et expendentibus eam*»; rub. 39. pod naslovom «*De falsitate mensurarum et ponderum*»; rub. 41. pod naslovom: «*De falsitate vini et mercantiarum.*» Pri svemu tome služili smo se latinskim statu-

¹ O Trećoj knjizi Riječkog statuta iz 1530, njenu sadržaju, ispreplitanju odredaba krivičnog materijalnog s odredbama krivičnog procesualnog prava, odsustvu dobra sistema, a posebno o odsustvu klasifikacije delikata, čestim terminološkim i drugim nepreciznostima i dr. vidjeti detaljnije u ovim mojim radovima:

Statutum terrae fluminis, Istarski zapisi br. 1/1953, Cetinje 1953, str. 237—241; Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci, posebno i u «Vjesniku Historijskog arhiva u Rijeci» (HAR) sv. VI—VII, Rijeka 1961—1962, str. 7—200; Politički delikti po Statutu riječkom iz 1530. godine, Vjesnik HAR sv. VIII—IX/1964, Rijeka 1964, str. 7—31; Prilog proučavanju zdravstvene kulture srednjovjekovne Rijeke, Jadranski zbornik sv. VI, Rijeka—Pula 1966, str. 407—418; Sanitarno-higijenski propisi Riječkog statuta iz 1530. godine, Acta historica Medicinae, Pharmaciae, Veterinae sv. 1—2/1968, Beograd 1968, str. 17—23; Sistem kazni u nekim starim hrvatskim statutima (vinodolskom, kastavskom, veprinačkom, riječkom, trsatском i mošćeničkom), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu god. XVII—br. 3—4, Zagreb 1967, str. 328—360; Delikti protiv braka, porodice i javnog morala iz aspekta Riječkog statutarnog prava XVI stoljeća, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu (HARP) — sv. XIV, Rijeka 1969.

tarnim tekstovima što ih je objavio Herkov.² No što se tiče prijevoda na naš jezik, Herkovljevim prijevodom poslužili smo se samo djelomično i ponajviše informativno, nastojeći dati vlastitu verziju prijevoda onih statutarnih fragmenata³ koje citiramo u originalu. Ovo smo smatrali potrebnim radi što veće preciznosti i što minucioznijeg ulaženja u slovo i duh propisa kojima se ovdje isključivo bavimo.⁴

Kako ovim radom tretiramo četiri razne vrste krivotvorenja (krivotvorenje i upotreba lažnih isprava, krivotvorenje novca i njegovo raspačavanje, krivotvorenje mjera i utega te krivotvorenje i prodaja krivotvorene robe), sve ove delikte izlažemo pod ovim zajedničkim naslovom (»Krivotvorenja raznih vrsta . . .«). Odabranu materiju smatramo posebno interesantnom upravo zbog njene zvojevrzne kompleksnosti. Ona nije interesantna samo s gledišta historijskog i historijskopravnog (posebno s gledišta povijesti starih krivičnih prava) nego i sa sociološkog. Naime, krivotvorenja raznih vrsta — u svakom ljudskom društvu i svakoj društveno-ekonomskoj formaciji od pojave države i prava, tj. od pojave klasnog društva — s obzirom na njihove mnogostruke i široke društvene reperkusije (pravne, političke, socijalne, moralne, religiozne itd. itd.) imala su uvijek i svoju sociološku dimenziju. Stoga proučavanje ovog kompleksnog problema baca nešto više svjetla i na određena sociološka pitanja i probleme Rijeke s početka XVI stoljeća.

² Dr Zlatko Herkov: Statut grada Rijeke iz godine 1530, Zagreb 1948. str. 494—495, 498—501.

³ Mi se i u ovom radu (kao i u svim svojim ranijim radovima iz povijesti riječkog krivičnog prava) služimo terminom »fragment statutarne teksta«, označujući njime one dijelove statutarne tekstova koje iz glomaznih propisa pojedinih rubrika izdvajamo i citiramo, a koji se isječki odnose na probleme i pitanja šta ih obrađujemo. Kako su ovi dijelovi propisa po pojedinih opsežnim rubrikama lib. III Statuta izmiješani često bez dovoljno reda i organske povezanosti, a posebno bez ikakve (ili veoma slabe) klasifikacije, pogotovu ne kako bi to zahtijevalo moderno krivično pravo, primorani smo da tu klasifikaciju sami stvaramo, da pojedine dijelove (isječke, fragmente) tih propisa izdvajamo i posebno grupiramo kako bismo od tih dijelova statutarne tekstova stvorili organsku cjelinu (pravnu i logičku) i na taj način mogli najsigurnije otkriti ratio legis starog riječkog zakonodavca te pružiti što tačnija objašnjenja i dati što minuciozniju sliku riječkog krivičnog prava ovog razdoblja. Ovo objašnjenje smatramo potrebnim da ne bi bilo kakvih nejasnoća ili nesporazuma u shvaćanju pojma »statutarni fragment« (koji pojam možda i nije ovim nazivom najretnije određen, mada nam se naziv čini prikladnim) u smislu kako ga mi shvaćamo i upotrebljavamo.

⁴ Stoga ćemo posebno ukazati samo i eventualno na one slučajeve gdje se naš prijevod dijametralno razlikuje od Herkovljeve verzije ili gdje su uočeni očigledni ispusti ili greške. U svemu ostalom, dakle, vlastitom verzijom prijevoda htjeli smo samo pojačanom preciznošću što bolje otkriti ratio legis propisa u odnosu na svako pojedino pitanje koje tretiramo.

KRIVOTVORENJE I UPOTREBA LAŽNIH ISPRAVA

Koliko su djela iz ove grupe smatrana društveno opasnima i kakav je prema njima i njihovim izvršiocima bio opći stav tadašnjeg riječkog društva, jasno se vidi iz uvodne odredbe rub. 35 — lib. III koja doslovice kaže: »Sicut veritate, quae deus est, totum stare nemo dubitat, ita falsitate nihil est, quog magis Deo, naturae, hominibus justitiae, iudicioque repugnet.« Iz ovoga, dakle, proizlazi rezolutan i veoma oštar društveni stav: da je laž tako opasna društvena pojava od koje nema ništa teže što bi se protivilo bogu (jer je bog istina), prirodi, ljudima, pravdi i sudstvu. Ovu okolnost treba prvenstveno imati na umu pri uočavanju stupnja društvene opasnosti ovih delikata (s gledišta statutarnih propisa) i oštirine krivičnopravne represije kojom su ovi delikti bili kažnjavani.

Iz sadržaja statutarnih tekstova rub. 35—lib. III Statuta i njihovih formulacija izvodimo postojanje četiriju odvojenih delikata iz ove grupe, i to: sastavljanje lažne javne isprave od strane javnog bilježnika ili gradskog kancelara; krivotvorenje isprava od strane drugih (neslužbenih) osoba; poticanje ili pomaganje u krivotvorenju isprava; umišljajno predlaganje i upotreba krivotvorenih isprava ili lažnih svjedoka pred sudskim organima. Svaki od ovih delikata ima svoje izrazite osobitosti, kako u elementima biti krivičnog djela tako i u stupnju društvene opasnosti, vrsti i mjeri kazne i mnogočemu drugome. Stoga svaki delikt i prikazujemo posebno.

1. Sastavljanje lažne javne isprave od strane javnog bilježnika ili gradskog kancelara

Statutarni tekst (odgovarajući fragment rub. 35—lib. III) za ovaj delikt propisuje:

»*Propterea Statuimus primo: quod, si quis falsum Instrumentum scienter fecerit, falsificaverit, vel fabricaverit, ei manus amputetur dextra, et perpetua notetur infamia, et omnia Instrumenta in futurum conficienda per aliquem notarium de falso condemnatum ipso jure non valeant. Idem intelligatur de scripturis, et actis publicis in notarijs, et Cancellarijs terrae fluminis...*«⁵

U odnosu na subjekt izvršenja ovog delikta — iako bi se, možda, površnom čitaocu u početku moglo učiniti da bi izvršiocem ovog delikta mogla biti bilo koja osoba («... ako tko lažnu ispravu znajući načini...») — treba posebno naglasiti da je takvo djelo mogao počiniti sa-

⁵ Lib. III—rib. 35: Qui scienter fecerit aliquod falsum instrumentum, vel illud produxerit in iudicio, et similiter falsos testes, quomodo puniatur.

U prijevodu: »...Stoga određujemo: prvo, tko lažnu ispravu znajući načini, krivotvori ili izradi, da mu se odsiječe desna ruka i neka se označi vječnom sramotom. I sve isprave koje bude ubuduće sastavio bilježnik osuđen zbog krivotvorenja neka po samom pravu budu nevaljane. Isto (u smislu: ovo, tj. što je naprijed rečeno — m.p.) neka se razumijeva u pogledu spisa i javnih akata bilježnika i kancelara riječkog.«

ino gradski kancelar, odnosno javni bilježnik koji sastavlja javne isprave, jer je predmet ovog delikta upravo sastavljanje lažnih javnih isprava. U statutarnom tekstu se (na kraju ovog fragmenta) i doslovice spominje bilježnik i gradski kancelar riječki. Treba upozoriti da se radi o istoj osobi, tj. o gradskom kancelaru. Naime, kancelar gradski bio je neka vrsta tajnika (sekretara) i u sudskim i u upravnim stvarima. Kao takav on je bio dužan da bilježi zaključke općinskih vijeća (Malog i Velikog), da vodi evidenciju i zapisnike u sudskim stvarima, da sastavlja i proglašava presude, da u općinskom arhivu čuva sve spise i općinske i privatne, da vodi knjigu (popis) svih vijećnika Općinskog vjeća (Malog i Velikog) i u vezi s tim da poziva vijećnike obaju vijeća na sjednice, da na kraju godine sve krivične i građanske spise (predmete) ima sakupiti, srediti, povezati i uložiti u arhiv, itd. Ono što ovdje treba posebno istaći, jest da je općinski kancelar u Rijeci vršio i poslove javnog bilježnika pa se zbog toga zvao »notar carske vlasti«. Datum važnosti pojedinih službenih akata računao se prema datumu upisivanja od strane kancelara.⁶ Iz izloženog jasno je vidljiv značaj i delikatnost funkcije gradskog kancelara (koji je ujedno bio i javni bilježnik), pa otuda i objektivno široke mogućnosti nesavjesnog kancelara u krivotvorenju javnih isprava. Međutim, upravo je zbog toga i naglašena društvena opasnost ovih delikata koji dalje i iz istih razloga zahtijevaju i pojačanu krivičnopravnu represiju.

Radnja izvršenja ovog krivičnog djela sastoji se u sastavljanju (dakle izradi) lažne javne isprave ili u krivotvorenju valjane javne isprave. Radnja je komisivne prirode i može se izvršiti samo činjenjem. Djelo je po svojoj prirodi dolozno, tj. može se izvršiti samo umišljajno. U tom pogledu propis je jasan i decidiran (»... scienter...«). Naravno, termin »scienter« ovdje treba shvatiti kao: namjerno (tj. znajući da time čini krivotvorenje javne isprave).

Kazna je veoma oštra, upravo drastična, ali je po shvatanju starog riječkog zakonodavca u skladu s izuzetno visokim stupnjem društvene opasnosti djela i izvršioca. Naime, kazna ima dvije oštrice ili, možda tačnije rečeno, sastoji se iz dvostruke kazne — tjelesne: odsijecanja desne ruke izvršiocu — i teške moralne kazne: označivanja izvršioca »vječno sramotnim« (infamnim), što ima za rezultat njegovu totalnu i definitivnu moralnu degradaciju u društvu. Kao logičan slijed ove moralne degradacije javlja se i odredba kojom se nalaže da se sve isprave (javne ili privatne), koje bi eventualno kasnije sastavio takav kancelar, smatraju bezvrijednima »po samom pravu«.

⁶ O ovome i detaljnije o gradskom kancelaru vidjeti u mojoj studiji »Način izbora i funkcije općinskih organa u Rijeci u XVI stoljeću«, Jadranski zbornik — sv. VII/1966—1969, Rijeka—Pula 1969, str. 217—218, i tamo navedene izvore i literaturu.

2. Krivotvorenje isprava od strane drugih (neslužbenih) osoba

Fragment rub. 35—lib. III u odnosu na ovaj delikt kaže:

»... in alijs autem personis non Notarijs falsificanti Instrumenta, vel scripturas, et acta publica in praejudicium alterius, dicta talis persona condemnetur primo in amissione causae, quantumcunque justam causam foverit. Item si praejudicium fuerit ducentarum librarum, et abinde infra, dicta talis persona condemnetur in quadruplum, et mitriata in publicum conducatur circa plateam, et si fuerit a ducentis libris supra cujuscunque quantitatis, corporaliter puniatur arbitrio Dni Capitanei, et Dni Judicis maleficiorum inspecta qualitate facti, et conditione personarum...«⁷

Što se tiče izvršilaca ovog krivičnog djela, jasno je odmah (iz same formulacije propisa) da to može biti koja bilo osoba, izuzimajući bilježnika (tj. gradskog kancelara koji je imao i funkciju javnog bilježnika, kao što je to naprijed već istaknuto). Delikt se može izvršiti samo umišljajno (namjera: »...na štetu drugoga...«) i učin je komisivne prirode. Radnja izvršenja sastoji se u krivotvorenju »isprave, spisa ili javnog akta«, a to praktično znači: svakog pismenog dokaza podobnog da se upotrijebi pred sudom ili drugom javnom vlasti. Izričito se traži da je sve to učinjeno »na štetu drugoga«, a to znači: u cilju da se dokaže nešto što je u suprotnosti s pravnim ili faktičkim stanjem, čime se nekome neopravdano i protivpravno nanosi šteta (pa bilo da se drugome, na isti takav način i upravo tim učinkom, čini kakva korist — što je gotovo redovito i bila intencija izvršilaca — ili da te koristi nije bilo, ali pod uvjetom da je nekome ipak nanesena šteta). U praksi je to obično bivalo u slučajevima kad je neku tako krivotvorenu ispravu trebalo izvršiocu ili nekom drugom upotrijebiti u kakvoj parnici protiv nekoga, pa je ovaj propis i donesen da bi se suzbila ovakva društveno opasna pojava.⁸ Kad se ima na umu činjenica da se u gradu Rijeci u vrijeme donošenja ovog Statuta intenzivno odvijao i razvijao trgovački i uopće privredni život grada i da je donosilac (autor) statuta stoga morao oštro garantirati pravnu i faktičku sigurnost građana i njihovih pravnih poslova, a s druge strane kad se ima na umu okolnost koliko je i do koje je mjere ta sigurnost mogla biti ugrožena krivotvorenjem isprava, sasvim je razumljivo što je zakonodavac — cijeneći izrazito visok stupanj društvene opasnosti ovakova delikta — odredio za ova krivična djela i prilično drastične kazne. Upravo polazeći od stupnja

⁷ U prijevodu: »...Što se tiče ostalih osoba koje nisu bilježnici, a koje krivotvore isprave, spise ili javne akte na štetu drugoga, neka se takva rečena osoba osudi, kao prvo, na gubitak parnice, pa i ako bi pomagala pravednoj stvari. Tako, ako šteta bude od 200 libara i niža, neka se takva rečena osoba kazni četvorostrukim iznosom (štete) i neka se okrunjena sramotnom krunom javno vodi oko trga. A ako bude (šteta) od 200 libara i više do bilo koje visine, neka se tjelesno kazni po ocjeni gosp. kapetana i gosp. krivičnog suca uz uvaženje vrste učina i položaja osoba.«

društvene opasnosti učina u svakom konkretnom slučaju, a uzimajući za mjerilo visinu deliktom pričinjene štete, u pogledu prijetnje kaznom za ovo krivično djelo, zakonodavac — postavljajući granicu visine štete na iznos od 200 libara⁹ — dijeli ove delikte u dvije kategorije. U prvu kategoriju pripadaju delikti, odnosno izvršioци kojih je krivotvorenjem uzrokovana oštećenoj osobi šteta do 200 libara uključivo (tj. 200 libara ili manje od 200 libara) — a to su bili učini nešto niže društvene opasnosti po ocjeni zakonodavčevoj. Za takve izvršioce propisane su kumulativno dvije kazne. Kao prva predviđena je novčana kazna koja iznosi četverostruki iznos pričinjene štete (što se ima utvrđivati prema faktički pričinjenoj šteti u svakom konkretnom slučaju), a kao druga (koja se izriče kumulativno, uvijek zajedno s prvom): krunjenje sramotnom krunom (kao javni žig teške infamnosti), pri čemu se »okrunjenici« ima javno provesti oko trga.¹⁰ U drugu kategoriju pripadaju izvršioци ovog delikta kojih je djelom pričinjena šteta u visini većoj od 200 libara (tj. preko 200 libara pa do koje bilo visine). Za takve izvršioce propisana je tjelesna kazna, pri čemu se odabiranje vrste i mjere te kazne za svaki konkretni slučaj ostavlja ocjeni »kapetana i krivičnog suca«. Ovdje treba napomenuti da je kod svih težih delikata funkciju krivičnog suca vršio kapetan.¹¹ U oba slučaja (dakle bez obzira na visinu pričinjene štete), ako je izvršilac tako krivotvorene isprave tu lažnu ispravu upotrijebio u svojoj parnici protiv nekoga,¹² on takvu parnicu gubi u svakom slučaju i automatski, pa čak i kada bi bio slučaj da se ovakvom lažnom ispravom pripomaže pravednom rješenju stvari o kojoj se radi (»... condemnatur primo in amissione causae, quantumcunque justam causam foverit...«).

Osim onoga što je već rečeno — kako izvršiocima delikta pod 1 (Sastavljanje lažne javne isprave od strane javnog bilježnika ili gradskog kancelara), tako i izvršiocima delikta pod 2 (Krivotvorenje isprava od strane drugih osoba) — pored kazni o kojima je naprijed bilo riječi kod oba ova delikta statutarnim se propisima nalaže uvijek i obaveza

⁹ Sudeći po slovu propisa — a imajući na umu poznatu činjenicu da je i Statut riječki, kao i ostali pisani statuti i zakoni toga doba, imao u području krivičnog prava zadatak i namjenu da zadovolji prvenstveno praktične potrebe tadašnjeg društva — moglo bi se zaključiti da je krivotvorenje isprava i od strane neslužbenih osoba predstavljalo krupan problem, odakle proističe ne samo krivičnopravna već i sociološka dimenzija ovog problema u gradu Rijeci XVI stoljeća.

⁹ U vezi s vrstama i vrijednostima novca koji je u to doba bio u upotrebi u gradu Rijeci vidjeti detaljnije u mom radu Novac grada Rijeke u XVI vijeku, Istorijski zapisi br. 2/1954, Cetinje 1954, str. 592—595.

¹⁰ O ovoj vrsti kazne u riječkom krivičnom pravu detaljnije u mom radu Sistem kazni u nekim starim hrvatskim statutima (vinodolskom, kastavskom, veprinačkom, riječkom, trsatskom i mošćeničkom), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu god. XVII — broj 3—4, Zagreb 1967, na str. 347—348.

¹¹ Detaljnije o ovim gradskim funkcionerima (njihovoj funkciji, ovlaštenjima, načinu izbora, trajanju funkcije, odgovornosti itd.) vidjeti u mom radu: Način izbora i funkcije općinskih organa u Rijeci, Jadranski zbornik VII/1966—1969, Rijeka—Pula 1969, str. 209—211. i na str. 214—217.

naknade pričinjene štete,¹³ troškova, pa čak i izmakle dobiti oštećenoj stranci.¹⁴ Time je zakonodavac htio — pored toga što je izvanredno oštrom krivičnopravnom represijom utjecao na suzbijanje ovih delikata — pružiti oštećenim osobama efikasnu i maksimalno moguću zaštitu od bilo kakve vrste imovinske štete koju bi, bez svoje krivice, mogli pretrpjeti bilo čijim krivotvorenjem isprava na riječkom području. Koliko je riječki zakonodavac XVI stoljeća bio u toj svojoj namjeri konzekventan i koliko je u tome daleko išao, najbolje se vidi iz interesantne činjenice da je obavezom obeštećenja obuhvaćena čak i izmakla dobit (što je inače, općenito uzev, rijedak slučaj za ono vrijeme i u Rijeci i na širem području starohrvatskog prava).

3. Poticanje ili pomaganje u krivotvorenju isprava

Prije negoli pristupimo izlaganju o deliktu o kojem je ovdje riječ moramo se zaustaviti na nekim uvodnim objašnjenjima u odnosu na pitanja: da li je riječko krivično pravo načelno reguliralo kažnjavanje pomagača i podstrekača (kao što to rade moderna krivična prava), kako je ovo pitanje regulirano, da li su bila moguća odstupanja od načelnog stava i kakva su ta odstupanja mogla biti.

Odmah moramo konstatirati da je Riječki statut prihvatao kažnjavanje pomagača i podstrekača i da je ovo pitanje donekle načelno regulirao propisima rub. 21—lib. III Statuta. Kažemo donekle iz razloga što je kažnjavanje pomagača i podstrekača ovim propisom bilo regulirano za sve slučajeve, izuzev one za koje je nekim posebnim propisom i za neki konkretni slučaj drugačije određeno. Ova načelna odredba rub. 21—lib. III Statuta sastoji se u gledištu da se samo pomagač ima kazniti istom kaznom kojom i izvršilac delikta o kojemu se radi, dok se podstrekač kažnjava samo polovicom kazne propisane za delikt za koji odgovara izvršilac, naravno, ako je u pitanju novčana kazna. Ako li je za izvršioca propisana smrtna kazna, podstrekač se kažnjava novčanom kaznom u iznosu od 50 libara, a ako je za izvršioca predviđena tjelesna kazna odsijecanja nekog uda — podstrekač se kažnjava novčano sa 25 libara. Ovoliko koliko se tiče općeg stava Statuta prema kažnjavanju pomagača i podstrekača (jer bi propis rub. 21—lib. III Statuta, koji tretira ovo pitanje, pripadao objektivno, po svom karakteru, u područje općeg dijela krivičnog prava). Međutim, promatrajući ostale krivičnopravne propise lib. III Statuta, nailazimo na znatan broj slučajeva gdje se kod pojedinih krivičnih djela kažnjavanje podstrekača zaista

¹³ Iz formulacije propisa reklo bi se da su to isključivo i bili takvi slučajevi.

¹⁴ Visina te štete cijeni se prema faktičkom stanju u svakom konkretnom slučaju odvojeno.

¹⁵ »...et (in) omnibus praedictis casibus tam Notarius, quam non notarius in falsitate repertus ut supra condemnetur parti laesae etiam ad refectio-nem damnorum, expensarum, et interesse...«

trekira drugačije.¹⁵ To su slučajevi koji po ocjeni riječkog zakonodavca — zbog izuzetne i povećane društvene opasnosti djela, pa samim tim i izvršioaca — zahtijevaju znatno oštriju krivičnoppravnu represiju, zbog čega u svim tim primjerima dolazi do izjednačivanja izvršilaca i podstrekača i u vrsti i u mjeri kazne. U svim takvim slučajevima ovi specijalni propisi derogiraju opće propise o kažnjavanju podstrekača iz rub. 21—lib. III Statuta.¹⁶

Delikt koji ovdje izlažemo reguliran je upravo jednim takvim propisom koji — zbog izuzetno visoke društvene opasnosti djela i izvršilaca i svih onih koji su u tom deliktu učestvovali pomaganjem ili poticanjem — izjednačuje u odgovornosti, pa time i u kazni, podstrekača s izvršiocom.¹⁷ Što se tiče kažnjavanja pomagača, on se također kažnjava jednako, kao i izvršilac, ali u ovom pitanju nema odstupanja od već poznatog i inače načelnog stava iz rub. 21—lib. III Statuta: da se pomagač u odgovornosti uvijek izjednačuje s izvršiocom.

Propis rub. 35—lib. III Statuta, koji se na ovo odnosi, glasi:

»... *et ejusdem poenis puniatur, quicunque fabricari, seu falsificari fecerit Instrumentum, seu scripturas, et acta publica, et qui mandaverit, et procuraverit, si falsitas secuta fuerit, singula singulis congrue referendo* ... «¹⁸

Mi smo ovdje termin »...mandaverit...« shvatili u nešto širem smislu, kao inicira u smislu poticanja, jer nam se čini da je to upravo ratio legis ovog dijela propisa. Isto smo tako termin »...procuraverit...« shvatili u smislu pomaganja (pa bi takva osoba bila pomagač u krivičnoppravnom smislu), što, uostalom, sasvim jasno proizlazi i iz značenja ove riječi i iz konteksta. Prema tome — budući da se radnja izvršenja ovog delikta sastoji u poticanju ili u pomaganju kod jednog od dvaju prije izloženih delikata (1. Sastavljanje lažne javne isprave od strane javnog bilježnika ili gradskog kancelara; 2. Krivotvorenje isprave od strane drugih, neslužbenih osoba) — u pogledu radnje izvršenja ovdje se nema što dodati, osim što se za odgovornost pomagača i podstrekača, naravno, traži (i to ovdje *expressis verbis*) da je krivotvo-

¹⁵ Usporediti, na primjer, kažnjavanje podstrekača kod delikta dolaska u Rijeku radi vršenja ubistva iz rub. 7—lib. III Statuta (podstrekač se kažnjava istom kaznom, kao i izvršilac), zatim kod ubistva izvršenog nad određenim općinskim funkcionerima, kod delikata uperenih protiv kralja, njegovih nasljednika i javnog poretka u Rijeci te kod izvjesnog broja drugih delikata (u svim tim slučajevima, zbog izuzetno povećane društvene opasnosti djela i izvršioaca, podstrekač se kažnjava istom vrstom i mjerom kazne, kao i izvršilac).

¹⁶ O svemu ovome detaljnije vidjeti u mojoj spomenutoj studiji Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci, a posebno na str. 63—64.

¹⁷ I u tome ovaj posebni propis derogira opće stajalište iz propisa rub. 21—lib. III, o kojemu je naprijed bilo riječi.

¹⁸ U prijevodu: ...I istom kaznom neka se kazni tko god dade izraditi ili krivotvoriti isprave, spise ili javne akte i tko to naloži ili to podupre, ako je krivotvorenje učinjeno, uz jednaku primjenu pojedinih odredaba ... «.

renje i faktički izvršeno. Što se tiče vrste i mjere kazne, ona je za podstrekače i pomagače identična s kaznom, odnosno s kaznama propisanim za izvršioce delikata krivotvorenja isprava. Koje će od tih kazni u pojedinim konkretnim slučajevima biti izrečene podstrekačima i pomagačima, zavisi od toga kod kojeg su od spomenutih dvaju delikata djelovali kao podstrekači, odnosno pomagači.

4. Umišljajno predlaganje i upotreba krivotvorenih isprava ili lažnih svjedoka pred sudskim organima

U odnosu na ovaj delikt fragment statutarnog propisa rub. 35—lib. III doslovce kaže:

»... *Et idem observetur, et locum habeat in eo, qui scienter produxerit Instrumentum, aut Testem, vel acta publica, sive scripturam privatam vel eo, aut eis usus fuerit coram judicante in Terra fluminis, sive coram iudice Ecclesiastico, aut delegato, aut coram arbitris, vel arbitratoribus in aliqua causa, quaestione, vel lite, puniatur ejusdem poenis et modis, ut supra, singula singulis referendo...*«¹⁹

Kao izvršilac ovog delikta može se pojaviti bilo koja osoba koja — pred bilo kojim sudskim organom (kapetanom kad uređuje u funkciji suca, gradskim sucem, crkvenim sucem, pred arbitrima ili izabranim presuditeljima) i u kakvoj bilo parnici, sporu ili postupku — predloži lažnog svjedoka ili lažnu ispravu bilo koje vrste (a koja se inače pred sudom objektivno može koristiti, tj. koja je podobna za korištenje pred sudom). Termin »produxerit« treba shvatiti kao predaju ovakove isprave u cilju upotrebe. U stvari, to bi mogao biti i pokušaj da se lažna isprava (ili lažno svjedočenje) proture za pravo. Budući da se radnja izvršenja može izvršiti samo činjenjem, to je djelo komisivne prirode. Kod ovog delikta izričito se traži umišljaj (mada to inače jasno proizlazi i iz same prirode djela). Umišljaj se ovdje javlja kao bitni, konstitutivni element biti ovog krivičnog djela. Upravo zbog izuzetne delikatnosti ovog pitanja i zbog mnogobrojnih komplikacija koje u praksi mogu u konkretnim slučajevima iskrsnuti pri ocjeni je li ili nije kod izvršioca postojao jasno izraženi umišljaj, propisi sadrže i posebne upute i kriterije za ocjenu ovog pitanja u svakom konkretnom slučaju posebno. U tom pogledu kaže se da se ima smatrati da je lažnu ispravu ili lažnog svjedoka s v j e s n o predložila svaka ona osoba koja nakon takva predlaganja, a pošto bude upitana, odgovori — decidirano i takvim riječima i izrazima koji ne ostavljaju nikakvu sumnju — da se njima želi poslužiti. Ako takva osoba u određenom roku ne odgovori na

ovo pitanje²⁰ ili ako odgovori negativno, takvi krivotvoreni spisi ili lažni iskazi, odnosno lažni svjedoci ne uzimaju se u obzir kao da nisu ni predlagani, a predlagač se ne smatra izvršiocem ovog delikta, jer je blagovremeno odustao od upotrebe ovih lažnih dokaznih sredstava.

U pogledu kazne za izvršioca delikta o kojemu je riječ ovaj fragment statutarne propisa upućuje na prethodne propise (»... i neka se ovo isto tako primjenjuje u odnosu na onoga...«), što znači da se izvršilac ovog delikta kažnjava ili kaznom (odnosno kaznama) propisanom za djelo prije izloženo pod »1« (sastavljanje lažne javne isprave od strane javnog bilježnika ili gradskog kancelara) ili kaznom propisanom za djelo izloženo pod »2« (krivotvorenje isprava od strane drugih, neslužbenih osoba). Konkretno, ako je izvršilac ovog delikta predložio i svjesno upotrijebio pred sudskim organima lažnu ispravu krivotvorenu od strane javnog bilježnika (odnosno gradskog kancelara), kažnjava se istom kaznom, odnosno kaznama kojima i javni bilježnik koji je tu ispravu ili isprave krivotvorio. Ukoliko je pak izvršilac ovog delikta predložio i svjesno upotrijebio lažnu ispravu sastavljenu od strane kakve druge neslužbene osobe (a ne od javnog bilježnika, odnosno gradskog kancelara), kažnjava se kaznom kojom se kažnjavaju ovakovi sastavljači lažnih isprava. Ista bi kazna vrijedila i kod svjesnog predlagača lažnog svjedoka.

Ovim je načinom riječki zakonodavac izjednačio u krivici i u kazni sastavljače lažnih isprava i osobe koje te lažne isprave pred kojim bilo sudskim organima upotrijebe kao prave. Oštrina kazni normalna je posljedica zakonodavčeva shvatanja o izuzetno visokom stupnju društvene opasnosti djela i izvršilaca kod ovih delikata i o potrebi da društvo — efikasnim i drastičnim kaznama — djeluje što uspješnije u pravcu suzbijanja i onemogućivanja ovih delikata i delikvenata, a time i u pravcu zaštite vitalnih i veoma delikatnih interesa i javne pravde i građana u cjelini.

II

KRIVOTVORENJE NOVCA I NJEGOVO RASPAČAVANJE

Krivotvorenje novca koji je u opticaju i raspačavanje krivotvorenog novca odvajkada je predstavljalo učine visokog stupnja društvene opasnosti s mnogostrukim štetnim posljedicama u odnosu na građane pojedince i na društvo u cjelini (na promet dobara, na pravni poredak i njegovu sigurnost, na imovinsku sigurnost građana itd.). Stoga su ovi delikti redovito bili i oštro progonjeni. Nije stoga nikakvo čudo

¹⁹ U prijevodu: »... I neka se ovo isto tako primjenjuje u odnosu na onoga tko svjesno predloži ispravu ili svjedoka, javni akt ili privatni spis ili se njime ili njima posluži pred riječkim sucem, pred crkvenim sucem ili pred delegiranim, pred arbitrima ili pred izabranim presuditeljima, u nekoj parnici, sporu ili postupku, i neka se kazni jednakom kaznom i načinom kao gore, jednakom primjenom pojedinih (propisa)...«.

²⁰ Propis ne kaže koji je to »određeni rok«. Vjerojatno je u svakom konkretnom slučaju taj termin određivao sud pred kojim se nalaze predloženi spisi ili iskazi.

što je i Riječki statut, kao veoma obuhvatan kodeks cjelokupnog, pa i krivičnog prava, poklonio posebnu pažnju ovim deliktima, njihovu suzbijanju i kažnjavanju delinkvenata. U ovom pogledu — držeći se propisa rub. 37—lib. III Statuta (koja nosi naslov: *De falsa moneta, et expendentibus eam*) — mogu se izdvojiti tri posebna delikta ove vrste koji se međusobno razlikuju po mnogim elementima biti krivičnog djela te po vrsti i mjeri kazni za svako od njih. Stoga ćemo sva ta tri delikta ovdje posebno razmotriti pod nazivima koje im dajemo u skladu sa sadržajem onog dijela propisa rub. 37—lib. III Statuta koji se na njih odnosi.

1. Krivotvorenje novca

Fragment propisa rub. 37—lib. III koji se na ovo djelo odnosi kaže:

»Statuimus, quod, si aliqua persona fecerit vel fieri fecerit monetam falsam, seu adulterinam, magnam, vel parvam, cunei cujuscunque, vel illam repertus fuerit spendere in terra fluminis, vel cudere, aut cudi facere, sine remissione aliqua igne comburatur, et domus, in qua cudebant, si sciente Dno Domus incudebatur, applicetur fisco Ser-mi Nostri Regis...«²¹

Kao izvršilac ovog delikta može se pojaviti bilo koja osoba. Radnja izvršenja ovog delikta sastoji se u krivotvorenju novca. Međutim, što se tiče konkretnog načina na koji se ova radnja može izvršiti, zakonodavac je htio biti što precizniji kada za konkretne načine izvršenja kaže: *»... ako... napravi ili dade napraviti lažni ili prepravljeni (patvoreni) novac, veliki ili mali, bilo kojeg kova... ili ga kuje ili dade kovati...«*. Ima, međutim, jedan isječak ove odredbe koji može unijeti zabunu značenjem i mjestom koje je ovdje dato riječi *»... spendere...«*. Dr Herkov prevodi pasus *»... vel illam repertus fuerit spendere in terra fluminis...«* kao: *»... ili koja se zateče da ga izrađuje u gradu Rijeci...«*. Mada je Herkov kod prijevoda ovog dijela teksta postupio s mnogo logike, smatrajući valjda da na ovom mjestu ne bi moglo biti govora o »raspačavanju« kada se na raspačavanje krivotvorenog novca odnosi propis koji o ovome govori niže i u posebnom dijelu teksta rub. 37—lib. III, ipak smatramo da se ovdje upotrijebljeni izraz *»... spendere...«* mora shvatiti isključivo kao *expendere* (vjerojatno je pisar latinsku riječ »*expendere*« greškom zamijenio talijanskom riječju »*spendere*« koja, uostalom, ima isto značenje). Ostaje nam jedino da objasnimo kako je ovaj djelić statutarnog teksta dobio svoje mjesto u ovom kontekstu kad se o raspačavateljima lažnog novca govori niže, i to posebno, pa se i čitav taj delikt (raspačavanja lažnog novca) promatra blaže i blaže kažnjava. Evo, po našem mišljenju, odgovora na to pitanje. Tekst

²¹ U prijevodu: *»... Određujemo, ako kakva osoba napravi ili dade napraviti lažni ili prepravljeni (patvoreni) novac, veliki ili mali, bilo kojega kova, ili koja se pronađe da ga troši u Rijeci, ili ga kuje ili daje kovati, bez ikakve milosti neka se spali na lomači i neka kuća u kojoj se kovao — ako se kovao sa znanjem vlasnika kuće — pripadne fisku prejasnog našeg kralja...«*

koji smo naprijed citirali odnosi se isključivo na krivotvoritelje (tj. na one koji su krivotvorili novac bilo svojeručno ili su ga »dali krivotvoriti« — između ova dva slučaja zakonodavac ne pravi razliku) i propisuje kaznu samo za njih. Kako već propis ne pravi razliku između onih koji su novac osobno krivotvorili i onih koji su ga »dali krivotvoriti«, izjednačujući obje ove kategorije krivaca (smatrajući, uostalom sasvim ispravno, one »koji su ga dali krivotvoriti« intelektualnim ili idejnim izvršiocima delikta), zakonodavac je htio ovdje i s ovim učinima izjednačiti još jedan učin: svijesno raspačavanje krivotvorenog novca od strane samih krivotvoritelja ili onih koji su ga »dali krivotvoriti« (a ne drugih osoba na koje se odnose oni kasniji propisi o raspačavanju lažnog novca). Stoga, dakle, ovaj delikt postoji u sva tri ova slučaja, naime:

- a) kada netko na bilo koji način krivotvori novac;
- b) kada ga osobno ne krivotvori, ali ga »dade krivotvoriti«;
- c) kada netko od ovih izvršilaca (dakle: krivotvoritelja u užem ili širem smislu) taj isti krivotvoreni novac sam raspačava na riječkom području.

Za sva tri slučaja propisana je ista vrsta i mjera kazne, tj. kazna smrti spaljivanjem na lomači.²² Kazna spaljivanja na lomači bez sumnje je predstavljala i jednu od najdrastičnijih kazni koje je poznao riječki kazneni sistem toga vremena.²³

Najzad, ostaje da se spomene i kazna konfiskacije (u korist kraljeva fiska) kuće u kojoj se kovao lažni novac, bez obzira na to da li je ta kuća pripadala samim krivotvoriteljima ili nekoj drugoj osobi, ali samo i isključivo pod uvjetom da se kovanje lažnog novca u toj kući vršilo sa znanjem njena vlasnika. Naime, vlasnik kuće se u ovom slučaju, ako on sam nije bio krivotvoritelj, objektivno pojavljuje kao pomagač, a za pomagača je već propisima rub. 21—lib. III Statuta određeno da se uvijek kažnjava kao i izvršilac. Prema tome, u konkretnom bi slučaju vlasnik kuće u kojoj se, s njegovim znanjem (dakle, pretpostavljajući: i s njegovim dopuštenjem) kovao lažni novac, bio smatran pomagačem izvršilaca i kažnjavan istom kaznom, kao i oni (spaljivanjem na lomači), uz dodatnu kaznu konfiskacije kuće (koja se izriče kumulativno sa smrtnom kaznom spaljivanja na lomači kao glavnom kaznom).

2. Raspačavanje krivotvorenog novca

O ovom deliktu fragment propisa rub. 37—lib. III propisuje:

»... et si aliqua persona expenderit aliquam monetam, grossam vel parvam ignoranter, teneatur restituere illi, qui dederit, tantam bonam monetam pro illis falsis. Si vero scienter expenderit, puniatur

²² O kazni spaljivanja na lomači vidjeti detaljnije u spomenutoj mojoj studiji »Sistem kazni u nekim starim hrvatskim statutima...«, a posebno na str. 346.

²³ Ibidem, str. 344—349.

arbitrio Dni Capitanei et Judicis maleficiorum inspecta qualitate, et conditione personae, et quantitate pecuniae, et qualitate facti...»²⁴

Ovaj delikt može izvršiti koja bilo osoba, a radnja izvršenja sastoji se u svjesnom raspačavanju krivotvorenog novca. Prema tome, umišljaj ovdje predstavlja bitni, konstitutivni element ovog krivičnog djela. Kazna nije striktno određena, već je ostavljeno kapetanu, odnosno krivičnom sucu da kaznu odredi u svakom konkretnom slučaju prema svojoj ocjeni, dakako, cijeneći pritom sve one okolnosti koje su relevantne za njegovu odluku za određenu vrstu ili mjeru unutar odabrane vrste kazne.

Ukoliko bi stajale sve ostale okolnosti, izuzimajući umišljaj izvršio- ca (tj. ako bi izvršilac raspačavanje lažnog novca vršio u neznanju da je taj novac lažan, odnosno krivotvoren), krivično djelo ni odgovornost za njega ne bi uopće postojali, i u takvim su slučajevima odnosne osobe imale samo građanskopravnu obavezu da onoj osobi, kojoj su u neznanju dale krivotvoren novac, naknade odnosnu sumu valjanim novcem, tj. da izvrše naknadu pričinjene štete.

Posebni osobitosti kod ovog delikta nema, i reklo bi se da se u odnosu na ovo krivično djelo riječki zakonodavac — u procjeni momenata relevantnih za ocjenu društvene opasnosti djela i izvršio- ca, u opreznosti i individualizaciji kazni prema svakom konkretnom slučaju, proglašavanju umišljaja za osnovni i bitni element itd. — bio vrlo mnogo približio shvaćanjima modernih krivičnih prava u odnosu na ove delikte. U tome je i vidljiva njegova trezvenost, odmjerenost i naprednost, posebno za ono doba kada težina krivnje još uvijek nije nalazila (pogotovu ne uvijek) svoje pravo mjesto i kada je procjenjivanje objektivnog zla, a potcjenjivanje subjektivnih momenata veoma često pravdu pretvaralo (ili prijetilo da je pretvori) u nepravdu.

3. Umanjivanje težine ispravnog zlatnog i srebrnog novca

Za ovaj delikt propisi rub. 37—lib. III Statuta kažu doslovce:

»... *Si quis vero inventus fuerit totondisse, vel alio modo deminuisse aliquam monetam auream vel argenteam ejus forma remanente, puniatur arbitrio praefatorum Dnorum Capitanei, et Judicis maleficiorum.*»²⁵

I ovdje se kao subjekt krivičnog djela može pojaviti koja bilo osoba. Radnja izvršenja sastoji se u vršenju specifičnog krivotvorenja vrijednosti novca na način što se novcu, zlatnom ili srebrnom (jer se ovdje uvijek radi o zlatnom ili srebrnom, a ne o kakvom drugom novcu)

²⁴ U prijevodu: »...I ako bi koja osoba u neznanju trošila kakav (krivotvoreni) novac, veliki ili mali, neka bude dužna naknaditi onom kome je dala isto toliko dobra novca za onaj krivotvoreni. Ako bi (ga) svjesno raspačavala, neka se kazni po ocjeni gospodina kapetana i krivičnog suca, prema vrsti i položaju osobe i količini novca i vrsti učina.«

²⁵ U prijevodu: »Ako bi tko bio otkriven da podrezuje ili drugim načinom umanjuje kakav novac, zlatni ili srebrni, zadržavajući mu oblik, neka se kazni po ocjeni rečene gospode kapetana i krivičnog suca.«

zadržava oblik, ali mu se — podrezivanjem ili na kakav drugi podoban način — smanjuje težina, a time i njegova prava vrijednost. Prema tome, konkretan način izvršenja nije toliko bitan, ali pod uvjetom da se kreće u okviru smanjivanja težine i vrijednosti zlatnog ili srebrnog novca, uz zadržavanje njegova normalnog oblika.

U pogledu shvatanja termina »... inventus...« radi otklanjanja mogućih nesporazuma nismo prihvatili Herkovljev prijevod (»...zatečen...«),²⁶ nego smo mu dali tumačenje: »...otkriven...« (u smislu: pronađen). Naime, ako bi se riječ »zatečen« doslovce shvatila, moglo bi se promisliti da se zaticanje izvršioca u vršenju ovog delikta (kao zaticanje na djelu) pojavljuje ovdje kao bitni, konstitutivni element krivičnog djela, što nikako nije tačno. Naime, sasvim je sporedno da li je on uhvaćen na djelu ili ne, bitno je da je djelo izvršio i da se to može dokazati (pa u tom smislu i treba shvatiti termin »... inventus fuerit...«).

Vrsta ni mjera kazne ni kod ovog delikta nije propisom striktno određena, nego je i u ovom slučaju sudu ostavljena široka mogućnost individualizacije kazne, cijeneći sve okolnosti konkretnoga slučaja, koje поближе osvjetljaju stupanj društvene opasnosti djela i izvršioca, pa time objektivno utječu i na vrstu i mjeru kazne za koju će se sud odlučiti.

III KRIVOTVORENJE MJERA I UTEGA

Delikte iz ove grupe reguliraju propisi rub. 39—lib. III Statuta.²⁷ Pri tom za samo krivotvorenje mjera i utega Statut nema posebnih propisa, smatrajući valjda da taj akt sam po sebi nema uočljivije društvene opasnosti, nego da društvena opasnost leži jedino u upotrebljavanju krivotvorenih mjera i utega. Stoga propisi zabranjuju i kažnjavaju i upotrebu i samo držanje krivotvorenih mjera i utega. Isto tako nalaže se svima koji takve mjere i utege imaju da ih u najkraćem roku imaju popraviti putem ovlaštenih i službenih osoba, a nepridržavanje ove naredbe posebno se kažnjava.

Kako se u konkretnom slučaju (što proizlazi iz slova i duha propisa rub. 39—lib. III Statuta) može raditi o dva odvojena delikta koja se međusobno jako razlikuju, to ih niže odvojeno i prikazujemo, sa svima njihovim osobitostima.

1. Držanje ili upotreba krivotvorenih mjera i utega

U odnosu na ovaj delikt propis doslovce kaže:

»Statuimus, quod nemo audeat, nec praesumat tenere brazzolarium, stateram, urnam, mitrum, modium, quartum seu cagnitium, vel aliquod

²⁶ Dr Z. Herkov: sp. d., str. 288.

²⁷ Lib. III—rub. 39: De falsitate mensurarum et ponderum.

aliud genus mensurae, seu ponderis falsum, vel falsam sub poena solidorum quadraginta pro qualibet mensura, seu pondere, et qualibet vice, qua contrafactum fuerit, et ultra poenam teneatur reficere damnnum illis, quibus vendiderit cum dictis mensuris seu ponderibus... »²⁸

Mjere o kojima je riječ jesu praktično sve mjere (u ondašnjoj upotrebi) u trgovini: mjere za dužinu, vaga, vrč (mjera za tekućinu koja sadrži oko pola amfore),²⁹ oka, vagan, kvartin (mjera za žito), kanjić (mjera za vino). Međutim, dok su ove mjere — kao najčešće i najobičajnije — navedene taksativno, propis posebno naglašava da su njime obuhvaćene i sve eventualne druge krivotvorene mjere i utezi.

Kao izvršilac djela može se pojaviti koja bilo osoba, muška ili ženska, građanin, stranac, stanovnik ili distriktualac.³⁰ Radnja izvršenja sastoji se u upotrebi krivotvorene mjere ili utega ili u samom držanju (u kući ili u prodavaonici) takve mjere ili utega, s namjerom da se upotrijebi. Kazna je novčana, ali je po mjeri samo relativno određena statutarnim propisom. Naime, ona iznosi »... 40 soldina za svaku mjeru ili uteg i za svaki put kada bi bilo protivno urađeno...«. Prema tome, koliko će ta novčana kazna iznositi u svakom konkretnom slučaju, zavisiće od okolnosti koje propis spominje, tj. od toga koliko je takvih mjera ili utega zatečeno ili upotrijebljeno i koliko se puta to ponovilo sa svakom mjerom ili utegom. Prema tome, u nekim konkretnim slučajevima ta novčana kazna mogla se popeti i do vrlo visokih svota. Naknada pričinjene štete oštećenoj stranci obavezna je za izvršioca u svakom slučaju.

²⁸ U prijevodu: »Određujemo da nitko ne odobri ili se ne usudi držati mjeru za dužinu, vagu, vrč, oku, vagan, kvartin (tj. mjeru za žito m. p.), ili kanjić (tj. mjeru za vino — m. p.) ili koju bilo vrstu mjere ili utega krivotvorene ili krivotvorenog, pod kaznom od 40 soldina za svaku mjeru ili uteg i za svaki put kada bi bilo protivno urađeno, a preko kazne ima naknaditi štetu onome kome bi prodao s rečenim mjerama ili utezima...«

²⁹ Za ovu mjeru u nekim se rječnicima navodi da je sadržavala 12 litara (Branislav Grujić: *Džepni latinsko-srpskohrvatski rečnik*, Beograd—Cetinje, bez godine izdanja, str. 293, pod »urna«), a u nekim da je sadržavala 24 litre (Mirko Divković: *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb 1900, str. 1106, pod »urna«).

Lexicon latini italique sermonis..., vol. I (recognovit Thomas Vallavrius), MDCCCLXXXI, na str. 897. pod »urna«, kaže za ovu mjeru: »... mezzina, urna, secchia, vaso da portar acqua... Urna, sorta di misura contenente quattro congii, cioè la metà d'un anfora...«

³⁰ O diobi stanovništva Riječke općine na građane, distriktualce i stanovnike vidjeti detaljnije:

Statutum terrae fluminis anno MDXXX, lib. I-rub. 18: Qui sint cives vel forenses;

G. Kobler: *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, vol. I, Fiume 1896, str. 198—199;

S. Gigante: *Storia del comune di Fiume*, Firenze 1928, str. 34;

Dr Đ. Milović: *Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci...*, str. 14—15;

Isti: *Delikti protiv braka, porodice i javnog morala iz aspekta riječkog statutarnog prava XVI stoljeća*, VJESNIK HARP — sv. XIV, str. 391, bilješka 8.

2. Nedovođenje ili neblagovremeno dovođenje u ispravno stanje krivotvorenih mjera i utega

Statutarni propisi za ovaj delikt kažu:

»...*et nihilominus teneatur etiam dictas mensuras, seu pondero justificari facere sub eadem poena per officiales communis eo die, vel sequenti, quo praedicta reperta fuerint.*«³¹

Izvršioци ovog delikta iste su osobe koje se javljaju i kao izvršioци delikta pod »1« (tj. oni koji drže ili upotrijebe krivotvorene mjere ili utege), a koje istog ili idućeg dana (računajući od momenta otkrivanja ovih mjera i utega) nisu spomenute krivotvorene mjere i utege dale popraviti putem određenih službenika općine. Djelo je, dakle, omisiвне prirode jer se sastoji u nečinjenju, odnosno u propuštanju da se izvrši propisom naloženo činjenje.

Element vremena (rok u okviru kojeg se ima izvršiti naloženo činjenje) predstavlja bitni element ovog djela, jer je djelo izvršeno jedino u slučaju kad naloženo činjenje nije izvršeno do isteka propisanog roka (tj. najkasnije do isteka idućeg dana, računajući od momenta otkrivanja lažnih mjera i utega). Naravno, dovođenje u ispravno stanje lažnih mjera i utega treba da bude izvršeno isključivo putem određenih i za to ovlaštenih općinskih službenika, jer je to garancija da će mjere i utezi biti zaista dovedeni u ispravno stanje i da će tom prilikom biti izvršena i potrebna provjera i kontrola. Stoga se i ovaj moment pojavljuje kao veoma bitan pri ocjeni postojanja ili nepostojanja ovog delikta. Kazna je kod ovog krivičnog djela potpuno istovetna (u vrsti, mjeri i načinu odmjerenja u svakom konkretnom slučaju) s kaznom predviđenom za prethodni delikt (držanje ili upotreba krivotvorenih mjera i utega).

IV

KRIVOTVORENJE I PRODAJA KRIVOTVORENE ROBE

Na delikte iz ove grupe odnose se propisi rub. 41—lib. III Statuta pod naslovom: *De falsitate vini et mercantiarum*. Zabrana obuhvata krivotvorenje, odnosno patvaranje trgovačke robe (tj. svake robe namijenjene javnoj prodaji). Međutim, zakonodavac posebno tretira patvaranje vina, a posebno druge trgovačke robe, pa ćemo stoga i mi ova dva delikta odvojeno prikazati i protumačiti.

³¹ U prijevodu: »...i ništa manje dužan je također rečene mjere dati ispraviti putem općinskih službenika, pod jednakom kaznom, istog ili idućeg dana kojega su naprijed rečene (misli se na krivotvorene mjere i utege — m. p.) otkrivene.«

1. Patvaranje vina namijenjenog javnoj prodaji

Za ovaj delikt propisi rub. 41—lib. III kažu:

»Statutum est, quod qualibet persona, quae falsificaverit aliquod vinum in aliquo vase, seu vegete, quod habet ad vendendum publice, in terra fluminis, sive in tabernis, aut extra, et illud repertum fuerit falsificasse imponendo aliquam mixturam, seu alium vinum, aut aquam, et similia, vel si manifeste constiterit iudicio peritorum illud fuisse falsificatum, cadat ad poenam trium librarum pro quolibet modio, et in ammissione dicti vini, quod deveniat in commune, et si non habuerit, unde solvere, puniatur arbitrio Regiminis terrae fluminis...«³²

Kao izvršilac delikta o kojemu se radi može se pojaviti svaka osoba koja ima vino za javnu prodaju u Rijeci (bez obzira na to da li će se vino prodavati u krčmi ili izvan nje). Radnja izvršenja sastoji se u patvaranju toga vina. Kako se konkretno vrši to patvaranje, to je stvar svakog pojedinog slučaja i bez posebnog je utjecaja s kaznenopravnog gledišta. Doduše, zakonodavac spominje najčešće i klasične slučajeve patvaranja vina: »dodavanjem neke mješavine ili drugog vina, vode ili sličnog«, ali se baš iz riječi »...ili sličnog...« (»...et similia...«) dade jasno zaključiti da osim nabrojanih načina mogu postojati i drugi slični načini. Za radnju izvršenja bitno je, dakle, da se njome vrši patvaranje vina, a konkretan način toga patvaranja u pojedinim slučajevima nije važan. Djelo je komisivne prirode jer se vrši činjenjem, aktivnom radnjom, a iz prirode ovog delikta proizlazi također da se on može izvršiti samo umišljajno (patvaranje vina radi prodaje). Kazna je novčana i prilično visoka po mjeri: iznosi 3 libre za svaki modij³³ patvorena vina. Kolik će biti iznos novčane kazne u svakom konkretnom slučaju, ovisi o količini patvorenog vina. Tačnije: novčana kazna iznositi će onoliko puta po 3 libre koliko je bilo modija patvorena vina. Uz ovu glavnu kaznu izriče se uvijek i zapljena patvorenog vina u korist općine. Za slučaj da izvršilac nije mogao platiti

³² U prijevodu: »Određeno je da svaka osoba, koja patvori u kakvoj posudi ili mjeri kakvo vino koje ima za javnu prodaju u Rijeci, bilo u krčmi ili izvan nje, i otkrije se da ga je patvorio dodavanjem neke mješavine ili drugog vina, vode ili sličnog, ili ako se očigledno utvrdi po ocjeni stručnjaka da je patvoreno, potpada pod kaznu od 3 libre za svaki modij i na gubitak rečenog vina koje pripada općini. A ako ne bi imao otkuda platiti, neka se kazni po ocjeni riječke vlade...«.

³³ Modij je prvenstveno mjera za žito, ali se mogla upotrijebiti i za tekućinu. Vidi Divković: Latinsko-hrvatski rječnik, Zagreb 1900, str. 659. pod »modius«: modij, »žitna mjera = 16 sekstarija ili 1/6 grčkoga medimna, vagan (10 litara i pô, tritici modium...); Enciklopedija Leksikografskog zavoda Zagreb MCMLXI, sv. 5, str. 232 pod »modius«: stara rimska mjera za žitarice, iznosi 8,75 l; upotrebljavala se u srednjem vijeku i u nas u Hrvatskoj. 1 m = 16 sekstarija = 32 hemine = 64 kvartarija.

novčanu kaznu, riječka vlada je bila ovlaštena da mu ovu kaznu zamijeni kakvom drugom vrstom i mjerom kazne, po svojoj ocjeni.³⁴

Kako je ovakvo djelo po prirodi svojoj takvo da se teško moglo uspješno otkrivati (pogotovu u ono doba nepostojanja preciznih eksper-tiza), zakonodavac je smatrao potrebnim da odredi: svatko ima prava da optuži (tj. prijavi) izvršioce ovih delikata, a onome tko ih prijavi i ako se na istinitost svoje prijave zakune, sasvim se vjeruje (tj. ovaj je dokaz pred sudom vjerodostojan i dovoljan), a vlasti su u obavezi da njegovo ime zadrže u tajnosti. Povrh toga takav prijavilac dobiva jednu trećinu iznosa novčane kazne na koju prijavljena osoba bude osuđena.³⁵ Bez sumnje je riječki zakonodavac ovoga doba umio da na polju suzbijanja kriminala, a posebno na poslovima oko otkrivanja i prijavljivanja određene vrste delinkvenata, okupi i materijalno stimulira suradnike iz naroda. No isto tako nema sumnje da je takav sistem pružao i velike mogućnosti zloupotrebe povjerenja od strane eventualno nesavjesnih prijavilaca, što je zakonodavac također morao imati na umu i s tom mogućnošću računati.

2. Patvaranje i prodaja druge trgovačke robe

Za ovo krivično djelo propisi određuju:

»... Statuimus quoque, quod nulla persona audeat falsificare aliquam mercantiam, sed nec etiam scienter vendere falsificatam sub poena quinque librarum, si mercantia fuerit valoris centum librarum, ab inde infra ad arbitrium iudicis maleficiorum, et abinde supra cujuscunque fuerit quantitatis quindecim librarum, et tamen qui falsam mercantiam vendiderit, teneatur emptori illius reficere omne suum damnum, et interesse, et mercantia falsificata vendita, vel non vendita comburatur, et si is, qui falsificaverit, non habuerit, unde solvere, puniatur in discretione Dni Capitanei, et Iudicis maleficiorum.«³⁶

Sve što je naprijed rečeno, odnosi se na patvaranje kakve bilo trgovačke robe, osim vina. Prema tome, izvršiocem ovog delikta može biti bilo koja osoba, a radnja izvršenja sastoji se ili u patvaranju bilo

³⁴ U ovom su pogledu vladi riječkoj ostajale široke mogućnosti s obzirom na veoma šarolik sistem kazni koje je poznavalo riječko krivično pravo toga perioda. Detaljnije o tome u mojoj spomenutoj studiji Sistem kazni u nekim starim hrvatskim statutima..., str. 344—349.

³⁵ »... et quilibet accusare possit contrafacientes, et credatur ejus juramento, et habeat tertium condemnationis, et teneatur secretus.«

³⁶ U prijevodu: »... Određujemo još da se nijedna osoba ne usudi patvoriti nikakvu robu niti patvorenu svjesno prodavati, pod kaznom od 5 libara ako je roba vrijedna 100 libara. Od ove (misli se na vrijednost — m. p.) naniže po ocjeni krivičnog suca, a navise, bez obzira na vrijednost, (pod kaznom) od 15 libara. I ako ipak netko patvorenu robu proda, ima kupcu naknaditi štetu i izmaklu dobit, a patvorena roba, prodana ili neprodana, neka se spali. A ako onaj koji ju je patvorio ne bi imao odakle platiti (misli se na kaznu — m. p.), neka se kazni po ocjeni gospodina kapetana i krivičnog suca.«

koje trgovačke robe ili u svjesnom prodavanju patvorene robe. Djelo se može izvršiti samo umišljajno. Naime, kod patvaranja trgovačke robe to proizlazi iz prirode same radnje, a kod prodaje patvorene robe umišljaj se traži *expressis verbis*. Dakako, djelo je komisivne prirode jer se izvršava aktivnom radnjom, činjenjem. Za postojanje ovog delikta irelevantno je o kojoj se trgovačkoj robi radi (pod uvjetom da to nije vino, jer je patvaranje vina obuhvaćeno deliktom pod 1), na koji je način vršeno patvaranje i sl. Međutim, vrijednost patvorene robe, odnosno (i isto tako) vrijednost svjesno prodate patvorene robe od velikog je značenja za ocjenu stupnja društvene opasnosti djela i izvršioca i za visinu (mjeru) kazne. Naime, za ovo djelo propisana je novčana kazna, ali njena visina (mjera kazne) ovisi o vrijednosti patvorene robe, odnosno o vrijednosti svjesno prodate patvorene robe (jer po vrijednosti te robe zakonodavac cijeni stupanj društvene opasnosti djela i izvršioca). U tom pogledu — prema vrijednosti patvorene robe, odnosno svjesno prodate patvorene robe, i mjeri novčane kazne za takvo djelo zakonodavac razlikuje tri odvojena slučaja, i to:

a) kada je vrijednost patvorene ili svjesno prodane patvorene robe niža od 100 libara, u kojem slučaju visinu novčane kazne određuje sâm krivični sudac po svojoj ocjeni;³⁷

b) kada je vrijednost patvorene robe (odnosno svjesno prodane patvorene robe) 100 libara, u kojem je slučaju mejra novčane kazne fiksno određena i iznosi 5 libara;

c) kada je vrijednost robe viša od 100 libara (bez obzira do koje vrijednosti), u kojem je slučaju suma novčane kazne također fiksno određena i iznosi 15 libara.

Patvorena roba — bez obzira na to da li je već prodana ili se još nalazi na skladištu ili u prodavaonici — spaljuje se, a ako je prodana, izvršilac ovog delikta dužan je oštećenoj osobi naknaditi ne samo pričinjenu štetu nego čak i izmaklu dobit. Ovo je bez sumnje značilo maksimalno moguću zaštitu savjesnog kupca i imalo je za cilj da omogući normalnu i neometanu trgovinu u gradu, bez bojazni kupca da bi mogao biti izvrgnut materijalnoj šteti eventualnom kupnjom patvorene robe.

I kod ovog je delikta predviđena mogućnost da nekada eventualno ne bi osuđeni mogao (odnosno ne bi imao odakle) da plati određenu mu novčanu kaznu. U takvim slučajevima propisi ovlašćuju kapetana i krivičnog suca na izricanje neke druge vrste i mjere kazne, po slobodnoj ocjeni (supletorna kazna).

Kako je Riječki statut iz 1530. ponikao i primjenjivao se na veoma interesantnom području starohrvatskog prava, svakako je od interesa baciti makar i letimičan pogled na propise ostalih susjednih gradova i općina i na gledišta tih propisa u odnosu na krivotvorenja kojima se bave propisi riječkog statutarnog prava XVI stoljeća. Iz toga bi se mo-

³⁷ Logično je da će iznos te novčane kazne moći biti samo ispod 5 libara jer bi ona imala biti niža od kazne za slučajpod»b«.

gle uočiti eventualne sličnosti i razlike među njima, a iz toga dalje možda i zaključiti da li su i koliko oni međusobno utjecali ili mogli utjecati jedni na druge u zauzimanju određenih stavova i usvajanju upravo takvih statutarno-pravnih rješenja. Ovdje posebno mislimo na propise Vinodolskog zakona te Kastavskog, Vepninačkog, Trsatskog i Mošćeničkog statuta. Pri tome, dakako, treba imati na umu i vremenske razmake koji su ove statute međusobno dijelili i, u skladu s tim, promjene prilika u kojima su nastajali, pa i razvoj pravne svijesti i doktrine. A taj ukupni vremenski razmak na ovom području (od Vinodola do Mešćenica) nije malen kada se ima na umu činjenica da je najstariji od ovih propisa (Vinodolski zakon) donesen još 1288, a da Mošćenički statut sadrži i propise čak do 1743. g. Vodeći računa o ovim vremenskim razmacima (koji ujedno sami za sebe govore koliko je koji od ovih statuta mogao ili uopće nije mogao utjecati jedan na drugi), osvrnut ćemo se ovdje na odgovarajuće propise ovih starih statuta hronološkim redom.

VINODOLSKI ZAKON iz 1288. ne sadrži propise o krivotvorenju novca ili o raspacavanju lažnog novca, o krivotvorenju mjera i utega, krivotvorenju i prodaji krivotvorene robe ili sl. Međutim, što se tiče upotrebe lažnih dokaza pred sudom, treba posebno ukazati na odredbe njegova čl. 51, koje se odnose na davanje lažne izjave od strane pristava.³⁸ Pri tom je važno imati na umu funkcije pristava u našim starim srednjovjekovnim pravima, pa i u vinodolskom pravu, i to naročito onu njegovu najvažniju funkciju u području javne vjere, pa se stoga na tom pitanju moramo ovdje nešto malo više i zadržati.

³⁸ Čl. 51. V. z.: »Iošće: ako bi se našal kriv pristav: ostani knezu od vsega svoga blaga ča se gible i ne gible. I ako nega gdo eme pred dvorom ili indi za falso i ukazati ne bude moći: ostani knezu soldini 40, a onomu pristavu ednoga vola ili libar 10. Da ako se kriv naide: ostani v peni više rečenoj ni mozi veće biti pristav prez vole kneže, a strani suprotiv ki e bil rekal krivo, ako bi imel (a) v nikoi riči osuena biti buđi prosta vola imi svoju pravdu, od ke pr(avd)e est izlizla. Nišće mane triba ga e ukazati kriva s trimi podobnimi svedoki.«

Odnosno u prijevodu na današnji jezik:

»Ako bi se pristav pronašao lažnim, propada sve njegovo i pokretno i nepokretno dobro u korist kneza. A ako njega tko pozove na odgovornost pred dvorom ili gdje drugdje zbog laži, a neće moći dokazati, plaća knezu 40 soldina, a onomu pristavu jednoga vola ili 10 libara. Ako se pronađe krivim, ostaje u kazni više rečenoj i ne može biti više pristavom bez volje kneževske. A ona strana protiv koje je lažno govorio, ako bi imala (na osnovi laži pristava) bilo u čemu biti osuđena, neka bude slobodna ili može (nanovo) podignuti parnicu u kojoj bi se (protivna stranka na osnovi laži pristava) oslobodila. No krivnja mu se ima dokazati trojicom sposobnih svjedoka.«

Tekst Vinodolskog zakona i prijevod na današnji jezik citirani po dru M. Kostrenčiću: Vinodolski zakon, Rad Jazu — knj. 227, Zagreb 1923, str. 152—153. i 171—172.

Pristavi su u našem srednjovjekovnom pravu dobro poznati jer ih nalazimo u velikom broju starih pravnih izvora. Ipak se kod definiranja njihovih funkcija — bar u odnosu na onu najvažniju — često griješilo, jer je težište stavljano na neke njihove manje-više sporedne funkcije, dok je ostajala nedovoljno rasvijetljena ili nedovoljno naglašena njihova najvažnija funkcija u području javne vjere (*fides publica*).³⁹ Baš u tom pravcu je dr Kostrenčić učinio krupan korak naprijed, dokumentirano objasnivši sve ono što je vezano za pristava i njegove funkcije u pravnoj povijesti Hrvata i Srba uopće. Kod pristava, naime, poenta uvijek treba da stoji na institutu javne vjere, i to je upravo ono što ga čini naročito i izuzetno važnim u svim pravnim pitanjima i sporovima, jednako u području građanske, kao i u području krivične materije. Oni po suštini stvari nisu stalni organi, nego se pojavljuju od slučaja do slučaja, pa ovo svojstvo dobivaju samo za određeni slučaj. No kasnije se iz ovoga ponegdje razvila i stalna služba pristava. Bez obzira na ovo — da li je u pojedinim slučajevima i u određenim pravnim područjima služba pristava bila stalna ili je određivana ad hoc, od slučaja do slučaja, te je stoga i bila vremenski i predmetno ograničena — svakako ovdje treba posebno razmotriti onu funkciju pristava koja je u neposrednoj vezi s institutom javne vjere u sudovanju. Evo u tom pravcu i nekoliko konstatacija koje treba imati uvijek na umu kad se govori o pristavu u vezi s njegovom funkcijom javne vjere.

a) Pristav daje samo usmene izjave (načelo usmenosti).

b) Svoje izjave pristav daje neposredno pred odgovarajućom osobom, odnosno organom.

c) Činjenice o kojima pristav daje izjavu morao je on osobno zapaziti (vidjeti, čuti, osjetiti) svojim vlastitim čulima.⁴⁰

d) Pristav može biti samo osoba koja je za određeni slučaj »data« ili »određena«, a nikako osoba koja je nekim posebnim ili slučajnim sticajem prilika postala očevidcem događaja ili činjenice o kojoj treba da dađe izjavu.

³⁹ Od naših naučenjaka nedovoljno su ili pogrešno objasnili funkcije pristava: Daničić (Rječnik), Novaković (Zakonik), Mažuranić (Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik), a Strohal ga i ne spominje (Statut i reformacije grada Trogira, Monumenta historico-juridica, X). Mnogi mađarski pisci (izuzev Hajnika: A magyar bírósági szervezet és perjog) također (na primjer: Miller — *Pristaldus ex antiquitatibus juris Hungarici interpretatione critica restitutus*, Pestini 1805; Nagy Aladar — *A pristaldusok*, Századok 1876). Detaljnije o ovom pitanju vidjeti: dr Marko Kostrenčić, *Fides publica* (javna vera) u pravnoj historiji Srba i Hrvata do kraja XV veka, Posebna izdanja SAN, knj. XXVII (Društveni i istoriski spisi, knj. 31), Beograd 1930, str. 124, bilješka 5.

⁴⁰ Izjava »de veritate«, a ne »de credulitate«. Stoga ga u jednoj ispravi iz 1192. (Fejčce: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*, II, str. 277) nazivaju braničem istine (»assessor veritatis«). Uporediti također ispravu iz 1171. (Wenzel: *Cod. Amp.*, II, 68), te *Statuto di Cherso et Ossero*, Venetiis 1640, 221. i dalje.

e) Za svaki pojedini slučaj dovoljan je jedan pristav.⁴¹

f) Neka posebna stručna znanja i posebna moralna svojstva pristavi nisu morali imati.

g) Javna vjera pristava bila je vremenski ograničena na vrijeme njihove službe.⁴²

h) Pristavi učestvuju kao osobe javne vjere jednako pri utvrđivanju kakvih bilo pravno relevantnih činjenica koje se odnose na privatne osobe (i od kojih bi zavisila prava i obaveze ovih) te pri utvrđivanju činjenica službene prirode.⁴³

Poslovi koje je pristav vršio u području sudovanja bili su mnogobrojni, a mnogi od njih i izuzetno značajni za utvrđivanje materijalne istine. U tom smislu on je pozivao stranke pred sud, one su pred njim davale svoje izjave, pa je o njihovim izjavama pristav izvještavao sud. Ponekad su pristavi vodili i čitavu istragu od početka do kraja. U takvim slučajevima sud je stranci određivao pristava, pa je onda stranka sama tražila svoju ukradenu ili opljačkanu stvar ili sl., a pristav je o svemu učinjenom, viđenom ili zapaženom davao usmenu izjavu sudu. Kad je saslušavao svjedoke i sudjelovao pri izvođenju raznih dokaza (kojih je rezultat bio ili mogao biti od direktnog utjecaja na odluku suda), pristav je o svemu tome davao izjavu pred sudom (službeno obavještavao sud). Radi tačnog fiksiranja presude (a pošto je na pretresu bio pristav od početka do kraja) pristav je imao i saslušati presudu i biti njenim svjedokom i autentičnim tumačem (za slučaj kakvih kasnijih nesporazuma u vezi s eventualnim nejasnoćama izreke presude bilo u kojem pitanju: krivnje, kazne, troškova ili sl.). Razumljivo, pristav je imao sudjelovati i pri izvršenju presude i kod svih ovrha. Moglo bi se stoga reći da je pristav — izuzev suca koji sudi (kneza ili njegova zamjenika) — tokom čitavog postupka pred vinodolskim sudom bio najvažnija ličnost.⁴⁴

Kad se ovako uoči mjesto, uloga, važnost i izuzetna delikatnost funkcije pristava u području javne vjere, onda su nam i sasvim jasne odredbe čl. 51. Vinodolskog zakona i njihova intencija da se vinodolsko pravosuđe (a time, naravno, i zaštićena prava građana) sačuva od krivotvorenja činjenica od strane nesavjesnih pristava, upravo zbog izuzetno širokih ovlaštenja koja su oni imali u području javne vjere, i otuda zbog izuzetno visokog stupnja društvene opasnosti od posljedica njihovih eventualnih zloupotreba ovih i ovolikih ovlaštenja.

⁴¹ Bilo je ponegdje (mada ne tako često) slučajeva da je kod iste stvari sudjelovalo i nekoliko pristava (dva do dvanaest), ali s povećanim brojem pristava nije se pravno ništa dobivalo jer je izjava i jednog jedinog bila isto toliko jaka.

⁴² Ovo posebno vrijedi za kasniji period kad su se tokom vremena pristavi pretvorili u sudske pomagače sa stalnom službom. Vidjeti primjer u čl. 56 — knj. II Splitskog statuta (Hanel: Statuta Spalati, Monumenta historico-juridica . . . , II, str. 50).

⁴³ Detaljno o ovome vidjeti kod dra M. Kostrenčića: *Fides publica* . . . , str. 13—18. i bilješku br. 62 (str. 129—131).

⁴⁴ Detaljnije vidjeti kod dra Kostrenčića sp. d. str. 18—26. i bilješke 82—121 (str. 131—133) i tamo naznačenu literaturu.

Na pitanje zašto Vinodolski zakon nije sadržavao propise i o go-
njenju ostalih vrsta krivotvorenja, teško je potpuno i sasvim sigurno
odgovoriti, mada nam se čini najvjerojatnijim da je to stoga što je
u to davno vrijeme (konac XIII stoljeća) pored pisanog prava Vinodola
živjelo i dosta jako djelovalo običajno pravo, da Vinodolski zakon nije
značio potpun prijelaz s običajnog na pisano pravo i da je stoga sve
ono što nije bilo sadržano u pisanom pravu ipak na odgovarajući način
(prema prilikama i drevnom shvatanju pravde na užem ili širem pod-
ručju ovoga kraja) bilo regulirano normama običajnog prava. Što je
običajno pravo (u odnosu na ova i mnoga druga pitanja) u to doba
sadržavalo, nije nam na žalost poznato jer dokumenata i dokaza o tome
iz togaavnog vremena nemamo.

KASTAVSKI STATUT iz 1490., koji je i vremenski i po prilikama
znatno bliži Riječkom statutu (vremenska razlika pri donošenju ovih
dvaju statuta iznosila je svega 40 godina), sadrži također propise o
kažnjavanju onih koji bi držali neispravne mjere i služili se njima
pri prodaji ili kupnji,⁴⁵ o kažnjavanju krčmara koji bi u istoj prostori-
ji ili kući prodavao vina raznih kvaliteta (valjda prodajući ono slabije
po cijeni vina bolje kvalitete?),⁴⁶ te o kažnjavanju mesara koji bi pri
prodaji mesa varali na mjeri.⁴⁷ Međutim, ne možemo sigurno reći da li
bi ova odredba pripadala u kategoriju propisa o krivotvorenju mjera.
Naime, pripadala bi ovamo jedino u slučaju ako je to »zakidanje« na
mjeri vršeno upotrebom krive mjere (tj. krivotvorenom mjerom ili kri-
votvorenim utezima), ali ne i ako je vršeno na način da je mjereno

⁴⁵ Kapitul 8. Kastavskog statuta: »Ki bi krivu meru držal od svake riči, prodavajući ili kupujući, plaća libar 50.« (Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb 1890, str. 182)

⁴⁶ Kap. 30 Kast. st.: »Ošće, odluči gospodin Ivan Fatunar, i svi stareji, da nijedan tovernar nemozi u jednoj konobe, ni u hiže tovernat dvojeja vina, pod penu libar osam.« — Ibidem, str. 185.

Ne možemo sigurno objasniti što se tačno razumijevalo pod izrazom »dvojeja vina«, ali smatramo da je ovdje mogla stajati jedna od ovih dviju (ili čak i obje) okolnosti:

a) da je krčmar imao i prodavao vino bolje i slabije kvalitete (iako su oba vina prirodna), pri čemu je mogao ono slabije kvalitete proturati po cijeni za ono bolje kvalitete;

b) da je krčmar imao prirodno i patvoreno vino, pri čemu je onda patvoreno vino mogao proturati za prirodno.

U oba slučaja radilo bi se o držanju i prodaji vina raznih kvaliteta, što je krčmaru stvaralo mogućnost da protura vino slabije kvalitete za vino bolje kvalitete. Nas bi, međutim, na ovom mjestu (odnosno kod ove kategorije propisa koju obrađujemo) više interesirala ova druga varijanta (pod »b«) kad bismo za nju imali čvršćih dokaza, jer bi se tada radilo o krivotvorenju (patvaranju) vina i o kažnjavanju takvih krivotvoritelja.

⁴⁷ Kap. 65. Kastavskog statuta in fine: »... Ki bi bekar krivu pezu dal, plaća penu s. 8.« — Ibidem, str. 197.

Kad je riječ o ovom kapitolu Kastavskog statuta, treba spomenuti da je on donesen znatno kasnije (tačnije: određen je 29. VII 1591). U cjelini kapitul govori o mesarima, njihovom poslovanju, dužnostima i zabranama, a na kraju sadrži i gornju odredbu.

ispravnom mjerom, ali je pritom kupac varan time što mu je manja težina mesa prikazivana većom.

Drugih propisa koji bi se odnosili na ostala krivotvorenja (novca, utega, dokumenata i sl.) ovaj statut ne sadrži. Razlozi bi mogli biti, kao i oni kod Vinodolskog zakona, što smo naprijed istakli, pa i usprkos činjenici da je ovo statut s konca XV stoljeća. Važno je da je on prilično neobuhvatan i da ne čini potpun, već samo djelomičan prijelaz s običajnog na pisano pravo.

VEPRINACKI STATUT iz 1507.⁴⁸ ne sadrži uopće nijednog sličnog propisa koji bi se odnosio na bilo koju vrstu krivotvorenja. Ovaj je statut inače veoma malen (sadrži svega 36 tačaka) i pogotovu za njega vrijedi konstatacija da predstavlja samo djelomičan prijelaz s običajnog na pisano pravo. Stoga sve ono što propisima ovog statuta nije obuhvaćeno (a toga je daleko više od onoga što je obuhvaćeno), a što eventualno po svojoj važnosti i pravnoj aktuelnosti nije smjelo izostati, treba tražiti isključivo u običajnom pravu ovog kraja, koje se čuvalo i usmeno prenosilo s koljena na koljeno.

TRSATSKI STATUT iz 1640.⁴⁹ također ne sadrži sličnih propisa ako se apstrahira odredba tač. 28. koja se odnosi na krivo prisizanje.⁵⁰ Međutim, za Trsatski statut se zna da on ne odražava pravu sliku vremena u kojemu je ponikao jer se previše naslanjao na svoju staru osnovicu — Vinodolski zakon. Pored toga i za njega vrijedi konstatacija da predstavlja samo dio prava toga kraja, i to možda čak njegov manji dio (ovaj statut sadrži svega 81 tačku i prilično je neobuhvatan), dok je sve drugo i dalje ostalo da živi u području običajnog prava. To i jest ono što jako otežava komparacije između pisanih prava ovih krajeva (Vinodola, Kastva, Veprinca, Trsata, Mošćenica) s pisanim pravom grada Rijeke iz 1530., koje je ovoga puta izvršilo definitivan prijelaz s običajnog na pisano pravo i dobilo — u formi Statuta iz 1530. — izvanredno obuhvatan kodeks u kojemu jedva da se ponegdje (ali vrlo rijetko i izuzetno) moglo naći pitanje koje nije bilo pravno regulirano, a tražilo je svoje rješenje u riječkom društvu toga vremena.

⁴⁸ Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars. I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta, str. 211—216.

⁴⁹ Ibidem, str. 219—227.

⁵⁰ Tač. 28. T. s.: »Ako bi krivo prisegal, tere bi se doznalo: da plati 1.50, gospodinu pol, to jest 1. 25, a pravde 1. 25; i da je firušan.« — Ibidem, str. 222.

Odredba tač. 28. T. s. nadovezuje se na odredbu tač. 27. koja govori o prisizanju svjedoka.

Smatramo, naime, da ova odredba ne pripada kategoriji delikata koje ovdje tretiramo.

MOŠĆENIČKI STATUT⁵¹ koji sadrži skup propisa što su stupali na snagu u veoma dugačkom vremenskom razdoblju — od 1470. do 1743 — sadrži samo jedan propis iz ove kategorije (propis iz 1510) koji se odnosi na držanje i upotrebu krivih mjera i kažnjavanje odgovarajućih prijestupnika.⁵² Inače, osim ovoga, Mošćenički statut ne sadrži odredbi koje bi se odnosile na koje druge vrste krivotvorenja. Ako je takvih normi uopće bilo u Mošćenicama toga vremena (što je svakako ovisilo o praktičnoj aktuelnosti ili neaktuelnosti ovih problema na tom području), onda ih treba tražiti u normama običajnog prava, koje nam nisu dostupne.

Iz svega izloženog vidi se da je — i u ovoj kategoriji krivičnihopravnih propisa, kao i u drugima i inače — riječko statutarno pravo, u odnosu na statutarna prava susjednih gradova i općina, daleko i neuporedivo obuhvatnije, radikalnije, naprednije i modernije. Razlozi za to su mnogostruki. Prije svega Riječki statut iz 1530. čini definitivan prijelaz s običajnog na pisano pravo na svom teritorijalnom području. Upravo zbog toga ono je veoma obuhvatno i iscrpno. Osim toga, ono potpuno nosi pečat prilika i uvjeta pod kojima je nastalo i vremena i potreba kojima je imalo služiti. Kod riječkog statutarnog prava XVI stoljeća na mnogim pitanjima posebno pada u oči i odraz (ako i ne uvijek dosljedna primjena) doktrine krivičnog prava onoga vremena, koja je posebno pod utjecajem renesansnih strujanja počela da se snažnije razvija u susjednoj Italiji. Otuda uvijek kad promatramo određeno područje riječkog statutarnog prava XVI stoljeća (ili neki njen dio), znamo načisto šta je to pravo sve sadržavalo u tom vremenu i na koji je način određene probleme tretiralo i rješavalo. To, međutim, ni izdaleka nije slučaj sa statutarnim pravima susjednih gradova i općina (Vinodola, Kastva, Veprinca, Mošćenica) jer su ti statuti bili relativno maleni, neobuhvatni, neradikalni u zahvatanju i rješavanju određenih pravnih kompleksa u cjelini, a to sve stoga jer oni nisu predstavljali potpun, nego tek djelomičan prijelaz s običajnog na pisano pravo. Stoga su nam upravo (jer su ostala nezapisana i u formi običajnih normi) mnoga pravna pitanja i problemi s ovih područja ostali nepoznati. To sve zajedno na nekim pitanjima otežava, a na nekima i sasvim

⁵¹ Kodeks pohranjen u Historijskom arhivu u Rijeci (sign. JU 3—12). Sastavljen je od notara Stanislava Negovetića 1637. (porečko-riječki rukopis) i predstavlja u stvari kodificiranu zbirku mnogobrojnih normativnih odredaba koje obuhvataju vremenski razmak od druge polovice XV pa do sredine XVIII stoljeća (najstarije odredbe potječu iz 1470, a najmlađe iz 1743).

⁵² Str. 5 Mošč. statuta: »Isto letto, ki bi giédno messo za drugo prodaual, alle nebi cinil prauu pezu, toliko tokaise od uina, ki bi dérzal falsu méru, i daual krivu meru, tako i od drugeh stuari pada u pénu od Libar 8.« (Propis iz 1510).

⁵³ O svemu ovome detaljnije vidjeti u mojoj studiji »Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci, posebno i u Vjesniku HAR-sv. VI—VII, Rijeka 1961—1962, str. 7—200.

onemogućuje uspješne komparacije s adekvatnim propisima Riječkog statuta iz 1530. i, prema tome, otežava praćenje razvojnih putova pojedinih pravnih instituta tokom stoljeća na ovom inače veoma interesantnom području starohrvatskog prava.⁵³

RIASSUNTO

Varie specie di falsificazioni alla luce del diritto penale, considerate dallo statuto della città di Rijeka (Fiume) del secolo XIII.

L'autore comincia con una breve introduzione, in cui accenna genericamente alle falsificazioni di vario tipo, prese nel loro complesso, in rapporto al diritto statutario, a cui s'ispira lo statuto della città di Rijeka emanato nel secolo XVI. Poi si ferma dettagliatamente tanto sulle falsificazioni nel campo del diritto penale, quanto anche e più sulle sue più vaste dimensioni sociali assunte dalla società di Rijeka nel secolo XVI, e in seguito passa a un'esposizione dettagliata di tutti questi delitti, perseguiti e puniti dallo statuto di Rijeka del 1530. Tutti questi numerosi delitti l'autore li suddivide in quattro gruppi o categorie, dopo averne raggruppato e sistemato la materia, non sufficientemente sistemata nello statuto. I gruppi sono questi: 1) falsificazione e uso di documenti falsi; 2) falsificazione di moneta e suo spaccio; 3) falsificazione di pesi e misure; 4) falsificazione di generi commerciali e loro vendita. Entro i limiti di tali categorie, l'autore, seguendo un sistema di sua creazione, s'intrattiene infine su tutti i delitti menzionati nel diritto penale della città di Rijeka, aggiungendo dettagliati commenti tanto dal punto di vista del diritto penale che della storia del diritto.